

MASARYKOVA UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

ČÍTANKA PRO KURS PSY 722 — 5. ČÁST

Tento text slouží výhradně jako učební materiál pro studenty kursu „Metody výzkumu v psychologii“ (PSY 722), vyučovaného na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Interview

Obsah

1	Druhy interview a jejich schémata	1
1.1	Interview a schémata jako nástroje vědy	1
1.2	Schéma interview	3
1.3	Hodnota interviewů a schémat interviewu	8
1.4	Studijní náměty	9

1 Druhy interview a jejich schémata¹

Metody sbírání dat lze kategorizovat stupněm jejich přímosti. Přejeme-li si dovědět se něco o někom, můžeme se ho na to zeptat přímo. On nám ovšem může nebo nemusí dát odpověď. Na druhé straně se ho nemusíme ptát přímou otázkou. Můžeme mu dát nějaký mnohoznačný podnět, jako nejasný obrázek, inkoustovou kaňku nebo neurčitou otázku, a pak se ho zeptat na jeho dojmy o tomto podnětu, za předpokladu, že nám dá potřebnou informaci, aniž by věděl, že ji dává. Tato metoda by byla vysoce nepřímou. V psychologickém a sociologickém výzkumu se při sbírání dat užívá většinou metod relativně přímých nebo mírně nepřímých. Zřídka se užívá vysoce nepřímých prostředků.

Formy interview a dotazníkových schémat² jsou obvykle zcela přímé. To má svou přednost i nevýhodu. Předností je, že mnohé z informací, potřebných v sociálním vědeckém výzkumu, jsou dosti jednoduché, a lze je získat od dotazovaných (respondentů) přímými otázkami. I když se snad musí s těmito otázkami pečlivě zacházet, dotazovaní mohou — a obvykle dovedou — dát mnoho informací přímo. Je však také mnoho informací obtížnější povahy, a dotazovaní pak mohou být neschopni nebo neochotni poskytnout takové informace pohotově a přímo, jako například jedná-li se o zprávy o příjmu, sexuálních vztazích, o postojích k náboženství a k menšinovým skupinám. V takových případech mohou přímé otázky vyzískat data, která jsou nevalidní. A přece je možno získat úspěšně i osobní nebo polemický materiál pomocí interview a (dotazníkových) schémat, jestliže se s nimi patřičně zachází.

Interview je pravděpodobně nejstarší a nejčastěji užívaný způsob člověka pro získávání informací. Má důležité vlastnosti, kterých se nedostává objektivním testům a škálám a způsobům behaviorálního pozorování. Užívá-li se ho s dobře pojatým schématem, může interview získat mnoho informací; je pružný a přizpůsobivý jednotlivým situacím, a často je ho možno použít, když už žádná jiná metoda není možná nebo přiměřená. Tyto vlastnosti jej činí zvláště vhodným pro výzkum u dětí.³ Tazatel dovede rozpoznat, jestliže respondent, zvláště dítě, neporozumí otázce, a může ji — v jistých mezích — opakovat nebo přeformulovat. Dotazy na aspirace, naděje a úzkosti lze klást tak, abychom dosáhli přesných informací. Snad nejdůležitějším však je, že interview dovoluje hlubší zkoumání kontextů a důvodů odpovědí na otázky.

Hlavní nedostatek interview a jeho průvodního schématu je v praktickém zřeteli. Interview zabere mnoho času. Získávání informací od jednoho jedince může trvat až hodinu nebo i dvě. Tato velká časová investice stojí námahu a peníze. A tak kdekoli odpovídá výzkumným účelům hospodárnější metoda, mělo by se upustit od interview.

1.1 Interview a schémata jako nástroje vědy

Většinou se dosud užívalo interview a schémat jednoduše pro sbírání tak zvaných fakt. Zdá se, že se dosud málo přemýšlelo o jejich potencialitách jako nástrojů, určených k měření proměnných ve výzkumných problémech. Nejdůležitějším užitím interview by mělo být studování vztahů a zkoumání hypotéz. Jinými slovy, interview je psychologickým měrným nástrojem.

Vyjádřeno trochu přesněji, mohou být produkty interview, odpovědi dotazovaných na pečlivě plánované otázky, přeneseny na míry psychologických proměnných. Interview a jeho schémata pod-

¹Zdrojem této kapitoly jsou strany 456–466 z knihy *Základy výzkumu chování* od autora F. N. Kerlingera.

²V originále „Interviews and schedules (questionnaires)“

³L. Yarrow: *Interviewing Children*. In: *Handbook of Research Methods in Child Development*, red. P. Mussen, New York, Wiley, 1960, kap. 14.

léhají tedy týmž kritériím spolehlivosti, validity a objektivitu jako kterékoli jiné měrné nástroje.

Můžeme použít interview ke třem hlavním účelům.

1. Za prvé ho lze užít jako explorační techniky k identifikování proměnných a vztahů, k naznačování hypotéz a k usměrňování jiných fází výzkumu.
2. Za druhé ho lze užít jako hlavního nástroje výzkumu. V tomto případě budou otázky, určené k měření proměnných ve výzkumu, včleněny do schématu interview. Tyto otázky pak mají být považovány za položky psychometrického nástroje spíše než za pouhé technické způsoby⁴ sbírání informací.
3. A za třetí lze užít interview k doplnění jiných metod, použitých ve výzkumné studii: ke sledování nečekaných výsledků, k validizaci jiných metod a k prohloubení výzkumu motivací dotazovaných (respondentů) a jejich důvodů pro dané odpovědi.

Při používání interview jako nástroje vědeckého výzkumu si musíme klást mnohé otázky. Lze získat data pro daný výzkumný problém snadnějším nebo lepším způsobem? Totiž není malým problémem například dosáhnout spolehlivosti. Tazatelé musí být cvičeni; otázky musí být předem vyzkoušeny a revidovány, aby se vyloučily nejasnosti a nevhodné formulace. Stojí to za námahu? Ani validita není malým problémem. Zvláštní péče se musí věnovat vyloučení předpojatosti tazatele; je nutno vyzkoušet otázky i pro neznámé druhy předpojatosti. V poslední instanci se musí rozhodnout podle dotyčného výzkumného problému a podle povahy žádaných informací, zda se má či nemá použít interview.⁵

Interview je interpersonální — tváří v tvář — situace role, v níž se jedna osoba, interviewující, táže interviewované osoby, respondenta, otázkami určenými k získání odpovědi vhodných k účelům výzkumného problému. Jsou dva obsáhlejší typy interview: strukturovaný a nestrukturovaný neboli standardizovaný a nestandardizovaný.⁶ Ve standardizovaném interview jsou otázky, jejich pořadí a jejich formulace ustáleny. Tazateli se může dovolit trochu volnosti při kladení otázek, ale jen velmi málo. Tato volnost je předem specifikována. Standardizovaný interview užívá interviewových schémat, která byla předem pečlivě připravena, aby získala informace s vhodným vztahem k výzkumnému problému.

Nestandardizovaný interview je mnohem více pružný a otevřený. I když výzkumné účely řídí a určují otázky, které se kladou, jsou jejich obsah, jejich pořadí a jejich formulace zcela v rukou tazatele. Obvykle se přitom neužívá žádného schématu. Jinými slovy: nestandardizovaný, nestrukturovaný interview je otevřenou situací oproti standardizovanému, strukturovanému interview, který je situací uzavřenou. To však neznamená, že nestandardizovaný interview je nahodilý. Měl by být právě tak pečlivě plánován jako interview standardizovaný. Zde se však budeme zabývat pouze standardizovaným interviewem. Uznává se však, že mnohé výzkumné problémy mohou a často budou vyžadovat kompromisního typu interview, v němž se tazateli povolí volnost užít náhradních otázek, které uzná za vhodné pro jednotlivé respondenty a pro jednotlivé zvláštní otázky v interview.⁷

⁴ Anglický výraz „device“ nemá v češtině odpovídající synonymum. Překládáme jej významově nejbližšími výrazy jako „vynález“, „technika“, „technický způsob“; poměrně nejvýstižnějším převedením by byly hovorové výrazy jako „trik“ nebo „finta“, ovšem bez implikace významu „zálužnosti“.

⁵ Studující najde podrobné pokyny v publikacích: V. Lamser: *Základy sociologického výzkumu*. Praha, Svoboda, 1966; J. Kapr a Z. Šafář: *Sociologie nebo zdravý rozum?* Praha, Mladá fronta, 1969.

⁶ E. Maccoby, N. Maccoby: *The Interview: A Tool of Social Science*. In: *Handbook of Social Psychology*, red. G. Lindzey, svazek I, Cambridge, Mass., Addison-Wesley, 1954, str. 449–487.

⁷ O vlastním postupu vedení interview se v této knize nepojednává. Čtenář najde příslušné pokyny ve výborných studiích, uvedených v odkazech na literaturu — ve studijních námětech — na konci kapitoly.

1.2 Schéma interview

Interviewování samo je uměním, ale plánování a sestavování schématu interview je uměním ještě více. Obvykle se nestává, aby nováček produkoval dobré schéma, alespoň ne bez značné míry předchozího studia a praxe. Je pro to několik důvodů, přičemž hlavními jsou pravděpodobně několikerý význam a nejednoznačnost slov, nedostatek přesného a stálého zaměření na problémy a hypotézy, které se studují, nedostatečné ocenění schématu jako psychometrického nástroje, a nedostatek potřebných základů, znalostí kontextů a zkušeností.

Druhy plánovaných informací a položek. Jsou tři druhy plánovaných informací, které bývají začleněny do většiny schémat: informace čelní stránky (identifikační), informace cenzusového typu (neboli sociologické) a informace problémové.⁸ O těchto typech informací, vyjma identifikačních, bylo pojednááno v kapitole 22. Je však zapotřebí se zmínit o důležitosti identifikovat každé schéma přesně a úplně. Pečlivý badatel by se měl naučit identifikovat každé schéma a každou škálu písmeny, čísly nebo jinými symboly. Mimo to musí být systematicky zaznamenávána identifikující informace pro každého jedince.

Obecně se užívá dvou typů schematových položek: ustáleně alternativních (neboli uzavřených) a otevřeně koncových (neboli otevřených). Užívá se také třetího typu položky, který má pevně ustálené alternativy: škálových položek.

Ustáleně alternativní položky. Ustáleně alternativní položky, jak naznačuje jejich označení, nabízejí respondentovi volbu mezi dvěma či více alternativami. Tyto položky se také nazývají uzavřenými nebo volebními otázkami. Nejobvyklejším druhem ustáleně alternativní položky je položka dichotomní: vyžaduje odpovědi ano — ne; souhlasím — nesouhlasím, a jiných dvou alternativních odpovědí. Často se přidává třetí alternativa: nevím nebo nerozhodnut.

Následují dva příklady ustáleně alternativních položek:⁹

Jsou vždycky nějakí lidé, jejichž myšlenky jsou jinými lidmi pokládány za špatné či nebezpečné, například když je někdo proti všem církvím a náboženství. Kdyby takový člověk chtěl učinit proslov ve vašem městě (ve vaší obci) proti církvím a náboženství, mělo by se mu dovolit, aby mluvil, či nikoli?

Ano

Ne

Nevím

Kdyby školní komise ve vaší obci jednoho dne snad řekla, že na vašich školách nevyučují žádní anarchisté, byl byste si dosti jistý, že je to pravda, či nikoli?

Byl bych si jist, že je to pravda

Nebyl bych si jist

Nevím

⁸M. Parten: *Surveys, Polls, and Samples*. New York, Harper & Row, 1950, str. 162, 163. K obsáhlému popisu informací, které lze získat pomocí interview, viz str. 163–176.

⁹Ze studie Samuela A. Stouffera *Communism, Conformity and Civil Liberties*. Garden City, N. Y., Doubleday, 1955, str. 252 a 256. Copyright 1955 — Samuel A. Stouffer. Otištěno se svolením Doubleday + Company, Inc.

Ačkoli mají ustáleně alternativní položky rozhodné výhody v dosahování větší jednotnosti měření a tím i větší spolehlivosti, v přinucení respondenta odpovídat způsobem, který se hodí do předem stanovených kategorií odpovědí, a v tom, že jsou snadno kódovány, mají také určité nevýhody. Hlavní nevýhodou je jejich povrchnost: bez dalších sond se nemohou dostat pod povrch odpovědi. Mohou také popouzet respondenta, který neshledá žádnou z alternativ vhodnou. A co je ještě horší, mohou odpovědi vynucovat. Respondent může zvolit nějakou alternativu, jen aby zakryl nevědomost. Nebo může zvolit alternativy, které přesně nereprezentují skutečná fakta a názory. Tyto obtíže neznamenají, že ustáleně alternativní položky jsou špatné a neúčinné. Naopak jich lze užít velmi účelně, jsou-li soudně sestaveny, užívá-li se jich s hlubšími sondami a jsou-li promíšeny s otevřenými položkami.¹⁰

Položky otevřeného zakončení. Otevřené či otevřeně koncové položky znamenají mimořádně důležitý vývoj v technice interviewování. Otázky s otevřeným zakončením jsou ty, které dávají odpovědím respondentů vztahový rámec, ale kladou minimum omezení na odpovědi a na jejich vyjádření. Pokud je jejich obsah určován výzkumným problémem, nekladou žádná jiná omezení na obsah a způsob odpovědi dotazovaných. Příklady budou dány o něco dále.

Otevřeně koncové otázky mají důležité výhody, ale mají také své nevýhody. Jestliže se však patřičně sestaví a užívá-li se jich správně, lze tyto nevýhody omezit na minimum. Otázky s otevřeným zakončením jsou pružné; mají možnosti prohlubování; umožňují tazateli, aby objasnil nedorozumění (sondováním); umožňují interviewujícímu, aby zjistil respondentův nedostatek vědomostí, aby vypátral dvojsmyslnost, aby podnítl spolupráci a dosáhl kontaktu (raportu) a aby lépe odhadoval pravé záměry, domněnky a postoje respondentů. Jejich užití má ještě jinou výhodu: odpovědi na otevřeně koncové otázky mohou ukázat na možnosti vztahů a hypotéz. Dotazovaní dají někdy nečekané odpovědi, které mohou naznačit existenci vztahů zpočátku nepředvídaných.

Zvláštním typem otevřeně koncové otázky je trychtýř. Vlastně je to soubor otázek, zaměřený k získání informací o jednom důležitém námětu nebo na jeden soubor příbuzných námětů. Trychtýř začíná obsáhlou otázkou a postupně se zužuje k důležitému specifickému bodu. Cannell a Kahn říkají, že trychtýř má za cíl zabránit tomu, aby v pořadí dřívější otázky ovlivnily ty, které přijdou později, a aby determinovaly něco z respondentova vztahového rámce.¹¹ Jiná forma trychtýře začíná otevřenou všeobecnou otázkou a na tu pak navazují specifické uzavřené otázky.¹² Nejlepším způsobem, jak získat cit pro otázky s otevřeným zakončením a trychtýře, je studovat příklady; několik jich následuje.

Aby získali informace o zvyklostech při vychovávání dětí, užili Sears, Maccoby a Levin řady dobrých otevřeně koncových a trychtýřových otázek. Jednou z nich je tato — s autorovými poznámkami v závorkách:

Každé malé dítě se samozřejmě rozpláče. (Všimněte si, že interviewující uklidňuje rodiče, co se týče dětského pláče.) Některým matkám se zdá, že jestliže vezmete k sobě dítě pokaždé, když zapláče, rozmazlíte je. Jiné se domnívají, že byste nikdy neměli nechat dítě velmi dlouho křičet. (Vztahový rámec je tu zřetelně dán. Matka je také uklidněna, ať již se sama jakkoli vypořádává s pláčem dítěte.) Co o tom soudíte Vy?

¹⁰Parten dává dobrou radu, jak sestavovat ustáleně alternativní otázky a jak jich užívat. Viz Parten, c. d., str. 184 a následující; viz také E. N. Maccoby, c. d., str. 457–459.

Sonda je technika (device) užívaná k tomu, aby se od respondentů zjistily informace o něčem, o jejich vztahových rámcích (frames of reference), nebo ještě obvykleji, aby se objasnily a zjistily důvody pro dané odpovědi. Sondování zvyšuje „odezvu–získavající“ schopnost otázek, aniž by měnila jejich obsah. Příklady sond: „Řekněte mi o tom více (ještě něco)!“, „Jak to myslíte?“, „Mohl byste mi to, prosím, vysvětlit?“ Viz Cannell, Kahn, c. d., str. 359.

¹¹Ibid., str. 349.

¹²E. N. Maccoby, c. d., str. 459.

1. Jak jste si v tom počínali v případě X?
2. A co uprostřed noci?¹³

Tento trychtýřový soubor otázek postihuje nejen postoje; sonduje též specifické zvyklosti. Jiným, dobrým příkladem z téhož schématu je tento:

Rádi bychom získali nějakou představu o tom, jaké máte všeobecně zásady, co se týče X — totiž o tom, co se mu dovolí, a o tom, co se mu nedovolí. Můžete mi říci některé z těchto zásad?

1. Jak je tomu před spaním?
2. Jak je tomu s hlučením v domě — jak mnoho mu toho dovolíte?
3. Jak daleko se může sám vzdálit?¹⁴

Ve studii studentských postojů k univerzitě, prováděné na Michiganské univerzitě, byly mimo jiné dva zkoumané vztahy:

- vztah mezi studentovým kontaktem s fakultou a stupněm získaného uspokojení,
- postoje k univerzitě.¹⁵

Jedním z trychtýřových souborů, kterých se užívalo, byl tento:

Máte nějaké styky s některými členy fakulty mimo přednášky?

1. (Jestliže ano) — jak časté?
2. Jaká je povaha vašich styků (sociální, poradní, jiné)? Jste celkem spokojen s rozsahem osobního styku, který máte s členy fakulty?
3. (Jestliže nikoli) — co byste rád viděl, aby se v tom podniklo?

Jednoduchých a zajímavých otázek užili Campbell a Metzner ve svém přehledu veřejného užívání knihovny. Jedním ze způsobů, kterými autoři zjišťovali, zda lidé čtou knihy a užívají veřejných knihoven, bylo konfrontovat respondenty se situacemi a pak jim klást otázky o těchto situacích. Dvě z jejich otevřeně koncových otázek byly:

Kdyby se vás někdo zeptal, jak by si mohl najít něco o vychovávání dětí, co byste mu řekl, jak na to jít?

1. (Jestliže „z knížky“): „Kde byste získal tu knihu?“

¹³R. Sears, E. Maccoby, H. Levin: *Patterns of Child Rearing*. Evanston, Ill., Row, Peterson, 1957, str. 491–493.

¹⁴Tamtéž, str. 494. Dvě specifické otázky jsou vypuštěny.

¹⁵Tato ukázka je vzata z neuveřejněné studie, kterou prováděli posluchači v přehledovém výzkumu (survey research) na univerzitě Michigan, 1951.

2. (Jestliže nebyla zmínka o knihovně v Ot 1–4): „Pozoruji, že jste se nezmínil o veřejné knihovně. Jak to, že byste nešel do veřejné knihovny, abyste si vyhledal něco takového?“ (Je to ovšem kontrola, zda respondent skutečně šel do knihovny, a také sonda důvodů.)¹⁶

Škálové položky. Třetím typem schémátové položky je škálová položka. Škála je soubor verbálních položek, na každou z nichž jedinec odpovídá vyjádřením stupňů souhlasu či nesouhlasu nebo nějakého jiného způsobu odpovědi. Škálové položky mají pevně stanovené alternativy a umísťují reagujícího jedince na některý bod na škále. Bude se o nich pojednávat podrobněji ve 27. kapitole. Užití škálových položek ve schématech interview je novým, velmi slibným vývojem, jelikož se prospěšnost a výhody škál kombinují s prospěšností a výhodami interview. Můžeme například začlenit škálu, měřící postoje k výchově, do schématu interview na totéž téma. Tímto způsobem lze získat pro každého respondenta škálová skóre, a tato pak lze porovnat a kontrolovat s daty otevřeně koncových otázek. Nebo můžeme měřit toleranci nekonformity, jak to učinil Stouffer, tím, že si zařadíme škálu k měření této proměnné do schématu interview.¹⁷ Je ovšem možno užít jednoho nebo více druhů stupnic: postojových, posuzovacích, seřazovacích a jiných.¹⁸

Kritéria sestavování otázek. Kritéria či předpisy pro sestavování otázek se vyvinuly zkušeností a výzkumem. Několik nejdůležitějších z nich je uvedeno níže ve formě otázek. K otázkám jsou připojeny stručné komentáře. Bude-li studující postaven před aktuální nutnost koncipovat schéma, měl by si vzít na pomoc obsírnější pojednání, jelikož následující diskuse, podobně jako diskuse ve zbývajících částech kapitoly, je zamýšlena pouze jako úvod do tohoto předmětu.¹⁹

1. Je otázka ve vztahu k výzkumnému problému a k výzkumným cílům? Vyjma faktové a sociologické informační otázky, měly by mít všechny položky schématu nějakou funkci výzkumného problému. To znamená, že je účelem každé otázky vylákat informaci, které může být použito k ověřování hypotéz výzkumu.
2. Je typ otázky správný a vhodný? Některé informace lze získat nejlépe otevřeně koncovou otázkou — důvody pro chování, záměry a postoje. Na druhé straně lze jistě jiné informace získat výhodněji otázkami uzavřenými. Jestliže se od respondenta nepožaduje více než jen jeho přednostní volba ze dvou nebo více alternativ, a lze-li tyto alternativy zřetelně specifikovat, bylo by nadbytečným užívat otázky s otevřeným zakončením.
3. Je položka jasná a nedvojsmyslná? Bylo již vykonáno mnoho práce na sestavování položek. Ten, kdo je skládá, se může vyhnout mnohoznačnosti, dbá-li jistých předpisů.
 - Za prvé je třeba se vyhýbat otázkám, které obsahují více než jednu myšlenku, na kterou může respondent reagovat. Položka jako: „Věříte, že výchovné cíle moderní střední školy a učební metody, kterých se užívá k dosažení těchto cílů, jsou pedagogicky oprávněné?“ , je dvojsmyslnou otázkou, protože se v téže otázce dotazujeme respondenta jednak na výchovné cíle, jednak na učební metody.

¹⁶A. Campbell, C. Metzner: *Public Use of the Library*. Ann Arbor, Institute for Social Research, University of Michigan, 1950, str. 69.

¹⁷Stouffer, c. d., Appendix C (Příloha C).

¹⁸V originále: „attitude scales“, „rating scales“, „rank-order scales“.

¹⁹Dobré praktické pokyny dávají A. Kornhauser, P. Sheatsley v *Questionnaire Construction and Interview Procedure*. In: C. Sellitz a kol., *Research Methods in Social Relations*. Opr. vyd., New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1959, příloha C; Parten, c. d., kap. VI.

- Za druhé se vyhněme dvojnásobným slovům a výrazům. Respondentovi by se mohla položit otázka: „Domníváte se, že se učitelům vaší školy dostává slušného jednání?“ To je mnohoznačná položka, protože se „slušné jednání“ může vztahovat k několika různým oblastem jednání. Také slovo „slušný“ může znamenat „spravedlivý“, „poctivý“, „zdvořilý“, „dostatečný“, „nestranný“ a „objektivní“. Otázka potřebuje jasný kontext, explicitní vztahový rámec. (Někdy se ovšem užívá záměrně mnohoznačných otázek, aby se získaly různé vztahové rámce.)
 - Dlouhé otázky mají tendenci být mnohoznačnými, protože se respondent třeba ani nevyzná v jejich verbalismu. Jeho chápání může ulpět na nepodstatné části otázky. Celá položka však může být dlouhá, protože je snad zapotřebí dodat jí přiměřený informační kontext. (První otázka Searse, Maccobyho a Levina, uvedená v předešlé stati, je takovým případem.) Vlastní otázka by však měla být zaostřena na jednu myšlenku.
4. Nejde o navádějící otázku? Navádějící otázky již navrhuji odpovědi, a tím ohrožují validitu. Zeptáte-li se někoho: „Četl jste již o situaci místní školy?“, můžete dostat nepřiměřeně velký počet odpovědí: „Ano“, protože v otázce může být předpoklad, že není v pořádku, nechte-li se o situaci místní školy.
 5. Vyžaduje otázka vědomostí a informací, které dotazovaný nemá? Aby se čelilo nevaliditě odpovědi z nedostatku informací, je moudré užívat informačních filtračních otázek. Dříve než se někoho zeptáte, jaký je jeho názor na UNESCO, nejprve si zjistíte, zda ví, co to je UNESCO a co znamená. Je možný ještě jiný přístup: můžete stručně vysvětlit UNESCO a pak se respondenta zeptat, co si o tom myslí.
 6. Dožaduje se otázka osobního nebo choulostivého materiálu, takže se tomu respondent může bránit? K získání informací osobní, delikátní či polemické povahy je zapotřebí speciálních technik. Na příjem a jiné osobní věci se ptejte až později během interview, když se již vytvořil náležitý kontakt. Když se ptáme na něco, co se sociálně neschvaluje, poukazujeme na to, že někteří lidé mají na to jeden názor a druzí mohou mít názor jiný. Nenuťme respondenta, aby vlastně sám sebe odsuzoval. Užívejme „jemných“ spíše než „tvrdých“ výrazů. Nemluvme s učitelem o „trestu“. Jemnějšími slovy snad mohou být „náprava“ a „negativní posílení“. Pojednání Maccobyů o tomto předmětu vytyčuje další předpisy, které je dobře mít stále na paměti.²⁰
 7. Je otázka naplněna sociální žádoucností? Lidé mají sklon dávat odpovědi, které jsou sociálně žádoucí, odpovědi, které naznačují nebo implikují schvalování činů nebo věcí, které se obecně pokládají za správné. Můžeme se někoho ptát na jeho city k dětem. O každém se předpokládá, že má rád děti. Pokud nedáme dobrý pozor, dostaneme stereotypní odpověď o dětech a lásce (k nim). Musíme být také opatrní, když se někoho ptáme, zda volí, protože se o každém předpokládá, že volí. Ptáme-li se respondentů na jejich reakce k menšinovým skupinám, opět se vystavujeme riziku, že dostaneme nevalidní odpovědi. Většina vzdělaných lidí, ať jsou již jejich „pravé“ postoje jakékoli, je si vědoma toho, že se předsudky neschvalují. Dobrou otázkou je tedy taková, kterou se respondenti nenavádějí k vyjádření pouze sociálně žádoucích pocitů. Současně však, jak zdůrazňují Cannell a Kahn, bychom se neměli dotazovat respondenta tak, aby byl konfrontován s nutností dát sociálně nežádoucí odpověď.²¹

²⁰Maccoby, c. d., str. 457.

²¹Cannell, Kahn, c. d., str. 346.

1.3 Hodnota interviewů a schémat interviewu

Je-li interview spojen s přiměřeným schématem předem vyzkoušené hodnoty, je mocným a nepostradatelným výzkumným nástrojem, dávajícím data, která nemůže poskytnout žádný jiný výzkumný nástroj. Je přizpůsobivý, je ho možno užívat u všech druhů respondentů v mnohých druzích výzkumu, a je jedinečně vhodný k exploraci do hloubky. Ale vyrovnávají jeho silné stránky jeho stránky slabé? A jaká je jeho hodnota v behaviorálním výzkumu, srovná-li se s jinými metodami sbírání dat?

Nástrojem, s nímž lze nejpřirozeněji srovnávat interview, je tak zvaný dotazník. Jak bylo dříve poznamenáno, je „dotazník“ termínem, užívaným téměř pro jakýkoliv druh nástroje, který má otázky či položky, na něž jedinci odpovídají. Ačkoli se tohoto termínu užívá záměnou za „schéma“, zdá se, že je asociován spíše s nástroji samostatně vyplňovanými,²² které mají položky typu uzavřeného neboli ustáleně alternativního.

Samostatně vyplňovaný nástroj má jisté výhody. S většinou nebo se všemi jeho položkami uzavřeného typu lze dosáhnout větší podnětové jednotnosti a tím větší spolehlivosti. V tomto ohledu má výhody písemných testů a škál objektivního typu, jsou-li přiměřeně konstruovány a předem vyzkoušeny. Druhou výhodou je, že jsou-li anonymní, mohou podnítit poctivost a upřímnost. Tento druh testu lze také poměrně snadno předkládat velkým počtům jedinců. Poněkud pochybnou výhodou je, že může být zasílán respondentům poštou. Dále je hospodárný. Jeho cenový náklad je obvykle zlomkem nákladu interviewování.

Zdá se, že nevýhody samostatně vyplňovaného nástroje převažují nad jeho výhodami. Hlavní nevýhodou samostatně vyplňovaného nástroje je nízké procento vrácených exemplářů, resp. odevzdaných výsledků. Druhou nevýhodou je, že nemusí být tak jednotným (uniformním), jak se zdá. Zkušenost ukázala, že tatáž otázka má často různé významy pro různé lidi. Jak jsme viděli, v interview je možno se s tím vyrovnat. Jsme však bez moci cokoli s tím dělat, jde-li o nástroj samostatně vyplňovaný. Za třetí, užívá-li se pouze uzavřených položek, vykazuje nástroj tytéž slabiny uzavřených položek, jak o nich bylo pojednáváno výše v této kapitole. Naproti tomu užívá-li se otevřených položek, může mít respondent námítky proti psaní odpovědí, což redukuje vzorek přiměřených reakcí. Mnoho lidí se nedovede přiměřeně vyjadřovat psaním, a mnozí z těch, kteří se dovedou takto vyjadřovat, to dělají neradi.

Interview je tedy pravděpodobně nadřazený samostatně vyplňovanému dotazníku pro tyto jeho nevýhody. (Toto tvrzení se ovšem nevztahuje na pečlivě konstruované osobnostní a postojoyé škály.) Nejlepším použitelným nástrojem pro sondování lidského chování, záměrů do budoucna, pocitů, postojů a důvodů pro jednání bude asi strukturovaný interview ve spojení se schématem, které zahrnuje otevřeně koncové, uzavřené a škálové položky. Ovšem strukturovaný interview musí být pečlivě konstruován, předem vyzkoušen a používán jen školenými tazateli. Jeho hlavní nedostatky spočívají v tom, co stojí času, energie a peněz, a že je zapotřebí k jeho konstrukci velmi vysokého stupně dovednosti. Jakmile však jsou tyto nevýhody překonány, je strukturovaný interview mocným nástrojem behaviorálního výzkumu.

Samostatně vyplňovaného dotazníku se dosud užívalo příliš mnoho, zvláště v pedagogickém výzkumu, a strukturovaného interview příliš málo. Úspěch interview v sociologii a v psychologii by měl podnítit pedagogické badatele, aby zvládli jeho jemné stránky a záludnosti a užívali ho, kde je zřejmá na místě. Přinejmenším kdykoli se uvažuje o dotazníku, měli bychom se ptát: Bylo by lépe užít interview? Je-li odpovědí ano, pak by se mělo vynaložit všechno úsilí k tomu, aby se tak stalo.

²²V originále: self-administered instruments.

1.4 Studijní náměty

1. Je mnoho cenných pojednání o interview a schématu interview; některá z nich jsou uvedena níže. Čtenáři, jehož znalosti v této oblasti jsou omezené, pomohou asi nejvíce ta, která jsou označena hvězdičkou.

- Vybrané techniky sociologického výzkumu. Praha, Svoboda, 1969, kap. 2.
- E. Noelleová: Výzkum veřejného mínění. Praha, Svoboda, 1968, kap. I. a II.
- A. Kornhauser, P. Sheatsley: Questionnaire Construction and Interview Procedure. In: C. Selltitz a kol.: Research Methods in Social Relations. Opr. vyd., New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1959, příloha C. *
- V. Michal: Diagnostický interview. In: J. Švancara a kol.: Diagnostika psychického vývoje. Praha, Avicenum, 1971, kap. II. 2. *
- M. Parten: Surveys, Polls, and Samples. New York, Harper & Row, 1950, kap. VI, X a XI. *

2. Četné výborné výzkumné studie použily interview a schémat interview. Čtenář by měl pečlivě prostudovat dvě nebo tři dobře konstruovaná schémata. Zde je pět studií obzvláštní hodnoty a zajímavosti. Specifické odkazy, pokud jsou uvedeny, se týkají schémat interview.

- A. Campbell, C. Metzner: Public Use of the Library. Ann Arbor, Institute of Social Research, University of Michigan, 1950, příloha C. Toto je jednoduché, přehledné, výborné schéma. Detroit Area Study, University of Michigan. A Social Profile of Detroit. Ann Arbor, University of Michigan, 1953, příloha B. Toto je třídní studie (status study) vztahů mezi sociálními charakteristikami obyvatelů velkoměsta: náboženství, zaměstnání, veřejné činnosti (participation).
- D. Miller, G. Swanson: The Changing American Parent. New York, Wiley, 1958, příloha 3. Začleněno schéma, které vyžadovalo pečlivého plánování a práce; tato studie obsahuje několik dobrých trychtýřových otázek.
- R. Sears, E. Maccoby, H. Levin: Patterns of Child Rearing. New York, Harper & Row, 1957, příloha A. Toto je dlouhé a podrobné schéma interview.